

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ АПК ЧЕРЕЗ МЕХАНІЗМ ЗДЕШЕВЛЕННЯ КРЕДИТІВ

Розглянуто основні етапи розвитку пільгового кредитування в Україні. Дано оцінку ефективності державної підтримки АПК через механізм здешевлення кредитів. Запропоновано шляхи удосконалення механізму здешевлення кредитів з урахуванням економічних інтересів усіх учасників кредитних відносин — кредиторів, аграрних підприємств-позичальників і держави.

The basic stages of development of preferential crediting in Ukraine are considered. It is stated an estimation of efficiency of the state support of agrarian and industrial complex through the mechanism of preferential crediting. Ways of improvement of the mechanism of preferential crediting taking into account economic interests of all participants of credit relations — creditors, the agrarian enterprises-borrowers and the state are offered.

Ключові слова: державна підтримка, механізм здешевлення кредитів, фінансово-кредитне забезпечення розвитку АПК, пільговий режим кредитування.

Key words: the state support, the mechanism of preferential crediting, financial-credit maintenance of development of agrarian and industrial complex, a preferential mode of crediting.

ВСТУП

В умовах євроінтеграції об'єктивно назріла необхідність виведення аграрної реформи на новий рівень та прискорення темпів її практичної реалізації. Найважливішим чинником цього процесу є фінансово-кредитне забезпечення розвитку АПК, яке визнано, на жаль, одним з найскладніших. Сезонність виробництва, необхідність в одночасному придбанні дорогої комплексної техніки та будівництва виробничих приміщень і сховищ змушує аграріїв залучати коротко-, середньо- та довгострокові кредити.

Для вирішення проблеми фінансово-кредитного забезпечення АПК, починаючи з 2000 р., урядом запроваджено державну програму фінансової підтримки підприємств АПК початково через механізм здешевлення короткострокових кредитів, починаючи з 2004 р. і середньострокових та, починаючи з 2008 р. і довгострокових кредитів. Завдячуючи державній підтримці, за останні роки кредитування аграріїв розвивається достатньо високими темпами, вартість залучення кредитів постійно зменшується, проте і дотепер залишається надто дорогим.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ З ПРОБЛЕМИ

Вітчизняні вчені, які досліджують проблеми кредитування підприємств АПК, значну увагу приділяють саме питанням державної фінансової підтримки аграрного сектору економіки. Наукові доробки у сфері пільгового кредитування широко висвітлюються в працях Алексійчука В.М., Гайдуцького П.І., Гудзя О.Є., Дем'яненка

М.Я., Лайко П.А., Лузана Ю.Я., Малика М.Й., Олійника Д.С., Саблука П.Т., Фещенко Н.М. та ін. Проте, незважаючи на численні дослідження з зазначеної теми, проблема підтримки аграріїв на державному рівні залишається до кінця невирішеною і потребує поглибленого опрацювання, що є особливо важливим в умовах євроінтеграції.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

— розглянути основні етапи розвитку пільгового кредитування аграріїв в Україні;
— дати оцінку ефективності державної підтримки АПК через механізм здешевлення кредитів;
— здійснити пошук шляхів удосконалення механізму пільгового кредитування в умовах євроінтеграції.

РЕЗУЛЬТАТИ РОБОТИ

У фінансово-кредитному забезпеченні підприємств АПК важливе місце посідає механізм пільгового кредитування аграріїв, який за десятиріччя свого функціонування пройшов певні етапи розвитку, зазнав змін і продемонстрував результати впровадження.

Так, механізм часткової компенсації відсоткової ставки за кредитами комерційних банків для підприємств АПК протягом 2000—2003 рр. був орієнтований на підтримку короткострокового кредитування аграрних підприємств, оскільки відповідно до процедури надання компенсації часткове відшкодування відсоткової ставки за кредитами комерційних банків здійснювалось до 1 грудня поточного року [2, с. 90].

У 2004 р. урядом була врахована необхідність аг-

Рис. 1. Схема здешевлення кредитів для аграрних підприємств [1]

рарних підприємств у середньострокових кредитних ресурсах шляхом запровадження державної програми фінансової підтримки підприємств агропромислового комплексу через механізм здешевлення коротко та середньострокових (до 3 років) кредитів [4, с. 49].

У 2008 р. за ініціативою Міністерства аграрної політики України знову ж було змінено механізм пільгового кредитування аграріїв. Відповідно до постанови КМУ "Про внесення змін у порядок використання засобів у держбюджеті на 2008 рік на здійснення фінансової підтримки підприємств АПК через механізм здешевлення кредитів" аграріям передбачено надання компенсації частини сплаченої відсоткової ставки по залученим ними в банках короткострокових кредитах терміном погашення до 2 міс., середньострокових — від 12 до 36 міс., та довгострокових кредитів — терміном від 36 до 60 календарних місяців.

У 2010 р. постановою МінАП "Про затвердження Порядку використання у 2010 році коштів Стабілізаційного фонду для здійснення фінансової підтримки підприємств агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів" передбачено компенсацію відсоткової ставки за кредитами у національній валюті в розмірі 1,5 облікової ставки Нацбанку, що діє на дату нарахування відсотків за користування кредитами, та в іноземній валюті у розмірі 10% річних, але не вище розмірів, передбачених кредитними договорами, за такими напрямками:

- за короткостроковими кредитами, компенсація за якими не виплачена у 2009 р., залученими для будівництва і реконструкції тваринницьких та птахівничих комплексів, придбання обладнання для них, а також покриття виробничих витрат, пов'язаних з виробництвом продукції тваринництва та птахівництва;

- за залученими короткостроковими кредитами, в тому числі пролонгованими або рефінансованими у 2010 році, відсотки за користування якими нараховані і сплачені у поточному році;

- за середньостроковими кредитами, в тому числі пролонгованими або рефінансованими у 2010 р. — для покриття витрат на придбання племінної худоби, будівництво і реконструкцію виробничих об'єктів, тваринницьких і птахівничих комплексів, сільгосппродукції, обладнання для тваринницьких та птахівничих комплексів та переробки сільгосппродукції, будівництво оптових ринків сільськогосподарської продукції, а також реалізацію спрямованих на розвиток АПК інноваційних проектів, що пройшли держреєстрацію в установленому законодавством порядку;

- за довгостроковими кредитами, в тому числі пролонгованими або рефінансованими у 2010 р. — для покриття витрат на будівництво та реконструкцію виробничих об'єктів, тваринницьких та птахівничих комплексів і ферм, закупівлі племінної худоби, а також реалізацією спрямованих на розвиток АПК інноваційних проектів, що пройшли держреєстрацію.

Надання компенсацій передбачається на конкурсній основі підприємствам агропромислового комплексу, які залучили коротко-, середньо- та довгострокові

кредити у поточному році, за умови, що сума відсотків за користування кредитами та за додатково укладеними договорами, предметом яких є надання банками послуг (розрахункове обслуговування кредиту, розгляд кредитного проекту, управління кредитами, консультаційні послуги), не перевищує у національній валюті 25 відсотків річних, а в іноземній валюті — не більш як 16 відсотків річних [6].

Механізм надання компенсацій за державною програмою фінансової підтримки аграріїв шляхом здешевлення кредитів зображений на рис. 1.

За результатами аналізу етапів розвитку пільгового кредитування приходимо до висновку, що механізм надання аграріям бюджетної підтримки через здешевлення кредитів слід визнати:

- по-перше, досить нестабільним (майже щорічне змінення);
- по-друге, громіздким щодо процедури часткової компенсації комерційним банкам кредитної ставки за надані аграрним підприємствам пільгові кредити;
- по-третє, недостатньо ефективним.

Так, проведений на основі даних Міністерства аграрної політики України аналіз практичних результатів виконання урядової програми по державній підтримці аграріїв через здешевлення кредитів протягом 2000 — 2009 р. показав, що найважливішими показниками, які свідчать про дієвість запровадженої державної програми здешевлення кредиту, є: зростання обсягів пільгового кредитування підприємств АПК у 5,6 раза, а сільськогосподарських підприємств — у 4,6 рази; розширення напрямів кредитного забезпечення галузі через комерційні банки та кредитні спілки; подовження строків користування кредитами на умовах здешевлення до 3 років і зростання питомої ваги середньострокових кредитів, наданих підприємствам АПК, з 25 у 2000 р. до 49 % у 2008 р. (табл. 1); зростання середнього розміру кредиту, наданого одному позичальнику — підприємству АПК з 1086,8 до 1750,0 тис. грн., а сільськогосподарському підприємству — з 118,1 до 1304,3 тис. грн.; зниження реальної відсоткової ставки, сплаченої сільськогосподарським позичальником в національній валюті, з 54 % на початок 2000 р. до 7,4 % на кінець 2009 р.

Розмір відсоткової ставки, який компенсує держава аграріям по пільгових кредитах в Україні, встановлюється щорічно на підставі рішення Кабінету Міністрів України і протягом 2000—2008 р. має чітко сформовану тенденцію до зниження середньорічної відсоткової

ставки за наданими кредитами аграріям та обсягів часткової компенсації (рис. 2).

Проте, незважаючи на суттєві зрушення у системі кредитування аграріїв, діючий механізм пільгового кредитування повністю не розв'язує проблеми кредитування аграрної сфери економіки. Отже, дотепер існує нагальна потреба у розробці нових підходів до реалізації державної фінансової підтримки агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів.

Пошук нових підходів до реалізації державної фінансової підтримки аграріїв через механізм здешевлення кредитів варто розпочати з розгляду існуючих недоліків.

Зокрема, актуальним залишається питання невраховування повною мірою об'єктивних вимог аграріїв щодо своєчасності надходження кредитних ресурсів у технологічно обумовлені терміни. Виконання цієї умови великою мірою залежить від своєчасності прийняття відповідних щорічних законодавчих актів, які регулюють механізм здешевлення кредитів. Адже на ознайомлення зі щорічно змінюваними умовами введеного механізму, відповідного узгодження кредитної політики банку, його практичної реалізації на усіх необхідних ланках потрібен час. Щоб аграрії змогли своєчасно одержати підтримку за цільовою державною програмою здешевлення кредитів, відповідні нормативні акти, які регулюють механізм її дії, мають бути прийняті не пізніше 20 грудня, тоді як фактично вони затверджуються у лютому-березні. Така несвоечасність створення відповідної нормативної бази спричиняє порушення оптимальних строків надходження кредитів у аграрний сектор, оскільки через невпевненість у послідовності політики уряду комерційні банки зволікають із укладанням кредитних угод до прийняття необхідних нормативно-правових актів. Для усунення цього недоліку необхідними є внесення змін до ст. 13 Закону України "Про державну підтримку сільського господарства України" (де визначено, що розмір кредитної субсидії щорічно оприлюднюється Кабінетом Міністрів України не пізніше 1 березня поточного бюджетного року) щодо зміни термінів оприлюднення на 20 грудня попереднього до бюджетного року [4].

Ефективність дії будь-якої державної цільової програми, як відомо, залежить від зрозумілості й обізнаності про особливості її дії для суб'єктів, на які вона спрямована. З огляду на це, умови реалізації будь-якої державної програми, у тому числі і програми державної підтримки аграріїв через механізм здешевлення кредитів, мають бути прозорими, стабільними і не підлягати кардинальним змінам протягом визначеного періоду (3—5 років).

Серед недоліків діючого механізму здешевлення кредитів визначимо також і недосконалість механізму розподілу лімітів бюджетних коштів за регіонами. Зокрема, розподіл бюджетних коштів здійснюється між Міністерством аграрної політи-

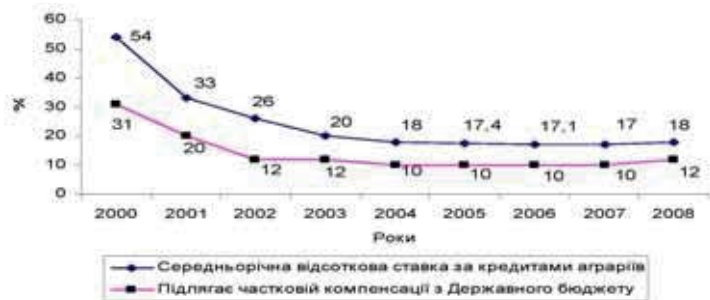
Таблиця 1. Динаміка та структура пільгових кредитів в Україні протягом 2000—2008 рр. (2000 ціни*)

Рік	Усього пільгових кредитів, млн дол. США	у тому числі					
		короткострокові			довгострокові		
		млн дол. США	питома вага, %	до попереднього року, %	млн дол. США	питома вага, %	до попереднього року, %
2000	151	151	100	—	—	—	—
2001	478	478	100	315	—	—	—
2002	381	381	100	80	-	-	-
2003	507	507	100	133	—	—	—
2004	467	348	75	69	119	25	—
2005	930	588	63	169	342	37	288
2006	759	345	45	59	414	55	121
2007	727	481	66	139	246	34	59
2008	796	410	51	85	386	49	157

*Кредити перераховані до рівня цін 2000 р. з використанням індексу цін на промислову продукцію

ки Автономної Республіки Крим, головними управліннями агропромислового розвитку обласних, районних і управлінням промисловості та агропромислового розвитку Севастопольської міської держадміністрацій пропорційно середньорічному обсягу виробництва валової продукції сільського господарства (у порівнянних цінах 2000 р.) за попередні три роки згідно із статистичною звітністю. Такий підхід не враховує, що кредитоспроможність підприємств не визначається виробленою ними валовою продукцією, а також не враховує вже існуючу кредиторську заборгованість за минулий рік, наявність агрохолдингів (які беруть кредит за місцем територіального розташування головного офісу для кількох десятків сільськогосподарських підприємств); такий розподіл на практиці призводить до неефективного використання бюджетних коштів, оскільки в одних районах компенсаційних коштів не вистачає, а в інших спостерігається їх надлишок і вони залишаються невикористаними. Більш ефективним підходом було б виділення регіонам бюджетних коштів за фактичною їх потребою або розподіл компенсаційних коштів за кредитомісткістю сільськогосподарських підприємств.

Крім цього, надання з 2007 р. районним держадміністраціям (а їх в Україні близько 400) права на визначення умов та критеріїв визначення переможців конкурсу створило підґрунтя для непрозорості та зловживань при проведенні конкурсного відбору позичальників, а також створило нерівність умов для позичальників, які проживають у різних регіонах, що знизило доступність й обсяги пільгових кредитів саме для тих підприємств АПК, які найбільшою мірою їх потребують.

Рис. 2. Динаміка середньорічних відсоткових ставок за кредитом для аграрних підприємств

ВИСНОВКИ

Таким чином, за результатами проведеного дослідження приходимо до висновку, що проблема вдосконалення діючого нині механізму здешевлення кредитів підприємствам АПК є складною і потребує комплексного підходу до її розв'язання з урахуванням економічних інтересів усіх учасників кредитних відносин — кредиторів, сільськогосподарських підприємств-позичальників і держави. З цієї метою вважаємо за доцільне:

— визначити розмір часткової компенсації вартості кредиту, по-перше, фіксовано, що забезпечить його прогнозованість як для позичальника, так і для державного бюджету; по-друге, диференційовано, залежно від строків кредитування (короткострокові, середньострокові та інвестиційні довгострокові), позичальників і цілей використання, що дасть можливість простимулювати розвиток тих інвестиційних напрямів, які більшою мірою потребують державної підтримки;

— звузити суб'єктний склад механізму здешевлення кредитів до сільськогосподарських підприємств, товаровиробників та підприємств споживчої кооперації, членами яких не менше 70 % є сільськогосподарські товаровиробники, що дасть змогу мінімізувати корупційні схеми й підтримати позичальників, які, дійсно, потребують державної підтримки;

— подовжити строки програми фінансової підтримки сільськогосподарських підприємств відповідно до цільового використання кредитів (короткострокові (до 1 року для поточних потреб рослинництва; до 1,5—2 років — для поточних потреб тваринництва); середньострокові (до 5 років); інвестиційні довгострокові (до 8 років), що уможливить привести у відповідність напрями цільового використання кредитів до їх строків;

— надавати часткову компенсацію процентної ставки за короткостроковими кредитами, одержаними виключно в національній валюті, та середньостроковими й інвестиційними довгостроковими кредитами, одержаними в національній та іноземній валюті, що є обґрунтованим з огляду на цільове призначення кредитів та упередження виникнення валютних ризиків;

— з метою економії бюджетних коштів спрямувати механізм кредитної субсидії на підтримку сільськогосподарських товаровиробників і напрямів їх господарської діяльності, які найбільше потребують державної підтримки, шляхом визначення чітких граничних критеріїв фінансового стану позичальника, при досягненні яких підприємство вважатиметься таким, яке може залучати кредити на ринкових засадах та визначити пріоритетніші напрями використання пільгових кредитів, які періодично переглядатимуться;

— спростити умови конкурсного відбору, які мають бути єдиними для усіх конкурсних комісій та чітко прописаними в нормативному акті. Основними умовами надання кредитної субсидії повинні стати своєчасність сплати нарахованих відсотків і погашення кредиту згідно з умовами кредитної угоди, а за середньостроковими та довгостроковими кредитами додатковою умовою має бути відсутність у позичальника простроченої податкової заборгованості перед бюджетом і позабюджетними фондами;

— з метою підвищення дисципліни виконання кредитних зобов'язань позичальником у нормативному акті, що визначає правила надання часткової компенсації процентної ставки за кредитами, повинна бути визначена застережувальна умова, яка передбачає необхідність повернення наданої часткової компенсації у повному обсязі до державного бюджету не тільки в разі нецільового використання коштів субсидованого кредиту, але й у разі невиконання позичальником зобов'язань щодо повернення кредиту та сплати відсотків за користування ним відповідно до умов кредитної угоди;

— з метою зниження ризику кредитора визначено можливість одержання права на здешевлення кредитів на етапі укладення кредитної угоди за середньостроковим та інвестиційним довгостроковим кредитами на підставі документа банку, який засвідчує його готовність надати кредит;

— замінити механізм здешевлення сільськогосподарським товаровиробникам кредитів кредитних спілок іншими формами державної підтримки, в межах окремої цільової програми, наприклад, пільгового кредитування кредитних спілок для формування їхньої ресурсної бази;

— для своєчасності щорічного введення механізму кредитної субсидії визначити кінцевим терміном оприлюднення відповідних законодавчих актів не пізніше 20 грудня попереднього перед бюджетним роком;

— підвищити прозорість і доступність механізму здешевлення шляхом мінімізації кардинальних щорічних змін.

Література:

1. Аграрна реформа в Україні / [Гайдуцький П.І., Саблук П.Т., Лупенко Ю.О. та ін.]. За ред. П.І. Гайдуцького. — К.: ННЦ ІАЕ, 2005. — 424 с.
2. Денисенко А.А. Забезпечення ефективної системи кредитування сільськогосподарського виробництва / А.А. Денисенко // Економіка АПК. — 2003. — № 8. — С. 89—96.
3. Дем'яненко М.Я. Фінансові проблеми формування та розвитку аграрного ринку: доповідь на Дев'ятих річних зборах Всеукр. конгресу вчених економістів-аграрників 26—27 квітня 2007 р. / М.Я. Дем'яненко // Економіка АПК. — 2007. — № 5. — С. 4—13.
4. Закон України "Про державну підтримку сільськогосподарства України" 24 червня 2004 року № 1877-IV (зі змінами і доповненнями): zakon.rada.gov.ua;
5. Малік М.Й. Фінансово-кредитний механізм у розвитку аграрного підприємництва / М.Й. Малік // Фінанси України. — 2004. — № 5. — С. 47—53.
6. Постанова КМУ від 11 серпня 2010 р. № 794 "Про затвердження Порядку використання у 2010 році коштів Стабілізаційного фонду для здійснення фінансової підтримки підприємств агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів" (із змінами, внесеними згідно з Постановою КМУ № 1103 (1103-2010-п) від 06.12.2010: zakon.rada.gov.ua;
7. Фещенко Н.М. Окремі аспекти державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників / Н.М. Фещенко // Агроінком. — 2006. — № 3—4. — С. 11—19.

Стаття надійшла до редакції 02.02.2011 р.